

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI SƏHİYYƏ NAZİRLİYİ
AKADEMİK ZƏRİFƏ ƏLİYEVƏ ADINA MİLLİ
OFTALMOLOGİYA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

NİGAR ADİL qızı HƏSƏNOVA

AZƏRBAYCANDA ANADANGƏLMƏ QLAUKOMALI
UŞAQLARDA GÖRMƏ ORQANININ REABİLİTASIYASI ÜÇÜN
ERKƏN DİAQNOSTİKA VƏ KOMPLEKS MÜALİCƏ
TƏDBİRLƏRİNİN HAZIRLANMASI

3219.01 – Göz xəstəlikləri

Tibb üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsini almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2017

Dissertasiya işi akademik Zərifə Əliyeva adına
Milli Oftalmologiya Mərkəzində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Əməkdar elm xadimi,
Tibb üzrə elmlər doktoru, professor

E.M.QASIMOV

Rəsmi opponətlər:

Tibb üzrə elmlər doktoru, professor

N.F. QURBANOVA

Tibb üzrə elmlər doktoru

A.M. QOCAYEVA

Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Tibb Universiteti, göz xəstəlikləri
kafedrası

Müdafiə «____»_____2017-ci il saat ____-da Akad. Zərifə
Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzində FD.03.051 Dissertasiya
Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1114, Bakı ş., Cavadxan küç., kv. 32/15.

Dissertasiya ilə Akad. Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya
Mərkəzinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «____»_____ 2017-ci il tarixində göndərilmişdir

FD.03.051 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi,
tibb üzrə fəlsəfə doktoru

A.İ. SULTANOVA

İŞİN ÜMÜMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Korluğun səbəbləri arasında anadangəlmə qlaukomanın orta çəkisi Avropa və Şimalı Amerika ölkələrində 2%, Qərbi Afrika və Latın Amerikasında 10%, Asiya ölkələrində 5%, Şərqi Afrikada 1% təşkil edir (Moore D.B., 2013). Pediatrik qlaukomalardan daha çox rast gəlinən anadangəlmə qlaukoma (Aponte E.P., 2010). Pediatrik qlaukomaya görə korluğun səviyyəsi 3-cü dünya ölkələrində daha yüksəkdir (Maida J.M., 2008; Onakpoya O.H., 2011; Zepeda-Romero L.C., 2011). Həmçinin görmə itiliyinin aşağı düşməsi həyat keyfiyyətinə təsir edərək, uşaqların sərbəst yaşamasına, sadə tapşırıqların belə yerinə yetirilməsinə mane olur (Dahlmann-Noor A., 2017).

Azərbaycanda korluq və zəifgörmənin əsas səbəbləri arasında 1997-ci ildə qlaukoma 10,1% olmuşdur (Керимов К.Т., 1997). 2001-2010-cu illər ərzində böyüklər arasında qlaukoma patologiyası 15,4% artmışdır (Араева Р.Б., 2012). Son illərin məlumatlarına görə Azərbaycanda qlaukoma kişilər arasında daha çoxdur və regionlarda qlaukomanın terminal mərhələsinə daha çox rast gəlinir (Касимов Э.М., 2016). Lakin pediatrik qlaukomanın Azərbaycanda rastgəlmə tezliyi, xəstələnmə əmsalı haqqında məlumatlar rast gəlinmir və bu problem öyrənilməmiş qalmışdır.

Anadangəlmə qlaukoma ilə əlaqədar geniş həcmli epidemioloji tədqiqatların aparılması, bu xəstəliyin pediatrik populyasiyada ən çox baş verən qlaukoma olmasına baxmayaraq, nadir rast gəlinməsinə görə çətinlik törədir (Al-Obeidan S.A., 2014).

Anadangəlmə qlaukomanın ənənəvi cərrahi müalicəsi ön kamera bucağında fistulizasiyaedici komponentin formalaşdırılmasına yönəlmişdir (qoniotomiya, trabekulotomiya, trabekulektomiya, sinustrabekulektomiya əməliyyatları və onların müxtəlif modifikasiyaları) (Mandal A.K., 2011; Yassin S.A., 2016; Khalil D.H., 2016). Filtrasion tip əməliyyatlardan sonra müsbət nəticələr alınsa da, 10-60% hallarda gözdaxili mayenin axını üçün yaradılmış yollarda baş verən çapıqlaşma səbəbindən, gözdaxili təzyiqi kompensə etmək mümkün olmur (Mandal A.K., 2011; Tan Y.L., 2016).

Anadangəlmə qlaukomanın cərrahi müalicəsinin effektivliyinin aşağı olması xəstələrin yaşı, uşaq yaşlarında gözün anatomik xüsusiyyətləri, gözün drenaj sisteminin və skleranın morfoloji vəziyyəti, göz almasında daha öncə aparılmış əməliyyatlar, immun status ilə əlaqədar ola bilər (Zagora S.L., 2015; Yassin S.A., 2016).

Qlaukomanın müalicəsində vətən alimlərindən prof. P.İ. Musayev Qəlbınur büllurun ön kapsulasının istifadəsi ilə Musayev üsulunu (1987),

prof. Ç.D. Cərullazadə qlaukomanın cərrahiyyəsində özü adaptasiya edən kəsik (2002) təklif etmişdir.

Anadangəlmə qlaukomanın müalicəsinə yerli alimlərin tədqiqatlarından F.E.Qədimova tərəfindən az toksik və biouyğun olan hidrogeldən polimer eksplantodrenajın istifadəsi təklif olunmuşdur (Кадымова Ф.Э., 1997).

Əməliyyat sahəsində çapıqlaşmanı azaltmaq üçün aparılan tədqiqatlar trabekulektomiya zamanı biodegradasiya olunan kollagen matriksin effektiv olmasını göstərmişdir (Zelevsky J.R., 2008; Nilforushan N., 2010; Каси-мов Э.М., 2011, 2014).

Beləliklə, anadangəlmə qlaukomanın müalicəsi zamanı gözdaxili təzyiqi normallaşdırmaq üçün mükəmməl metodikanın axtarırları aktual olaraq qalmaqdadır.

İşin məqsədi. Azərbaycanda anadangəlmə qlaukomalı uşaqlarda görmə orqanının reabilitasiyası məqsədi ilə müasir diaqnostik və optimal müalicə tədbirləri planının işlənib hazırlanması.

Tədqiqatın vəzifələri:

1. Azərbaycan Respublikasında pediatrik qlaukomanın rastgəlmə tezliyinin tədqiq edilməsi.

2. Anadangəlmə qlaukomalı, miopiya və hipermetropiya refraksiyalı və sağlam uşaqların gözlərində buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı ilə gözdaxili təzyiq göstəriciləri arasında korrelyasiyanın aparılması;

3. Yeni daha effektiv antiqlaukomatoz əməliyyatın işlənib hazırlanması, onun hipotenziv təsir effektinin cərrahi əməliyyatdan sonrakı yaxın və uzaq dövrlərdə qiymətləndirilməsi;

4. Ologenin subkonyunktival implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya və kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya əməliyyatlarının nəticələrinin standart sinustrabekulektomiya ilə müqayisədə effektivliyinin qiymətləndirilməsi;

5. Anadangəlmə qlaukomalı gözlərdə Ologen matriks implantın subkonyunktival implantasiyası ilə aparılan kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya əməliyyatının standart kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya ilə müqayisəli tədqiqi və nəticələrinin qiymətləndirilməsi;

6. Pediatrik qlaukomalı xəstələrin əlilləşmə dinamikasının öyrənilməsi;

7. Anadangəlmə qlaukomanın erkən diaqnostikası və yeni metodla müalicəsi üçün alqoritmin işlənib hazırlanması.

Elmi yenilik:

1. İlk dəfə anadangəlmə qlaukomanın Azərbaycan respublikasının regionlarında rastgəlmə tezliyi öyrənilmişdir.

2. İlk dəfə özündə Ologenin subkonyunktival implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya əməliyyatını birləşdirən yeni antiqlaukوماتоз əməliyyat metodu işlənib hazırlanmış və onun digər əməliyyatlarla hipotenziv təsir effektinin müxtəlif müşahidə dövrlərində müqayisəli təhlili aparılmışdır.

3. İlk dəfə anadangəlmə qlaukomanın erkən diaqnostikası və yeni metodla müalicəsi üçün alqoritm işlənib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti.

Anadangəlmə qlaukomanın Azərbaycan ərazisində yayılması qiymətləndirilmiş, patologiyanın daha çox rast gəldiyi coğrafi zonalar aşkar edilmişdir. Bu patologiyanın cərrahi müalicəsi zamanı formalaşdırılmış axın yollarında çapıqlaşmanın profilaktikası üçün əməliyyat zamanı kollagen matriks implant olan Ologenin istifadəsi təklif edilmişdir. İşlənib hazırlanmış antiqlaukوماتоз əməliyyatın nəticəsi olaraq anadangəlmə qlaukomalı xəstələrdə gözdaxili təzyiq aşağı salınmış və görmə itiliyinin dinamikada dayanıqlılığı təmin edilmişdir. Hipotenziv effektinə və funksional nəticələrinə görə təklif olunan əməliyyatın standart sinustrabekulektomiyadan daha üstün olduğu sübut edilmişdir. Təklif olunan müalicə alqoritmə anadangəlmə qlaukomalı gözlərdə reabilitasiyanın müddətini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır, ənənəvi müalicə üsullarından istifadə etdikdən sonra rast gəlinən fəsadların minimuma endirilməsinə şərait yaratmışdır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

– Azərbaycanda anadangəlmə qlaukoma pediatrik qlaukomalar arasında ən geniş yayılmış formasıdır.

– Təklif olunan antiqlaukوماتоз əməliyyat gözdaxili təzyiqin uzunmüddətli nəzarətində, əməliyyatdan sonrakı ağırlaşmaların profilaktikasında və yeni yaradılmış axın yollarının çapıqlaşmasının qarşısının alınmasında səmərəlidir.

– Əldə olunan nəticələrin təhlilinə əsasən subkonyunktival Ologen implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya əməliyyatı digər əməliyyat növləri ilə müqayisədə xeyli effektivdir.

– Həkim-oftalmoloqun anadangəlmə qlaukomanın diaqnostika və müalicəsi əsasında işlənib hazırlanmış alqoritmə uyğun işinin qurulması xəstələrin gözdaxili təzyiqini normallaşdırır, stabilləşdirir, uşaqların görmə itiliyini artırır və həyat keyfiyyətini yaxşılaşdıraraq qoruyub saxlayır.

İşin təcrübədə tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri akademik Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin “Uşaqlarda gözün patologiyası” şöbəsində, mərkəzin Masallı filialının iş təcrübəsində və mərkəzin bazasında həkim-rezidentlərin hazırlanması prosesində tətbiq edilir.

Kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya və subkonyunktival Ologenin implantasiyası əməliyyatı Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) rəsmi sahifəsində www.clinicaltrials.gov NCT02121171 nomrəsi altında qeydiyyatdan keçib və 31.10.2016 tarixində Avrasiya Patenti ilə təsdiqlənib – N201400013.

Tədqiqatın tibb elminin problemli planı ilə əlaqəsi. Dissertasiya işinin mövzusu akademik Z. Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin elmi-tədqiqat işi planına daxildir (Dövlət qeydiyyatı № 0111 Az 4016).

Dissertasiya işinin aprobeasiyası. Dissertasiya işinin fraqmentləri Gənc oftalmoloqların III konfransında (Bakı, 2009 il), akademik Z.Əliyevanın xatirəsinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransda (Bakı, 2010), Gənc oftalmoloqların V konfransında (Bakı, 2011), akademik Z.Əliyevanın xatirəsinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransda (Bakı, 2012), Gənc oftalmoloqların VI konfransında (Bakı, 2012), akademik Z. Əliyevanın 90 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfrans (Bakı, 2013), V Ümumdünya Qlaukoma Konqresində (WGC, Vankuver, 2013), Türk Oftalmoloji Dərnəyi 47-ci toplantısında (Antalya, 2013), Amerika Oftalmoloqlar Akademiyasının konfransında (Nyu-Orleans, 2013), Dünya Oftalmoloqlarının Konqresində (Tokio, 2014), Avropa Katarakta və Refraktiv Cərrahlarının 32-ci Konqresində (London, 2014), Dünya Pediatrik Oftalmologiya və Çəpik Cəmiyyətinin III Konqresində (Barselona, 2015) müzakirə olunmuşdur.

Dissertasiyanın ilkin müzakirəsi akademik Z.Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin şöbələrarası yığıncağında (18.01.2017, protokol №1) və akademik Z.Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin nəzdindəki FD.03.051 Dissertasiya Şurasının Aprobeasiya komissiyasında (02.03.2017, protokol №2) aparılmışdır.

Nəşrlər. Dissertasiya mövzusu üzrə 14 elmi iş (8 məqalə, 6 tezis) və “Uşaqlarda anadangəlmə qlaukomanın diaqnostikası, müalicəsi və dispanserizasiyası” adlı metodik tövsiyə dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işinin həcmi və strukturu. Dissertasiya 141 sahifədə təqdim olunmuşdur. Girişdən, 4 fəsildən, yekundan, nəticələrdən, praktiki tövsiyələrdən ibarətdir. Tədqiqatın nəticələri 25 cədvəldə, 29 şəkildə əks etdirilmişdir. Ədəbiyyat siyahısı 274 mənbədən ibarətdir, onlardan 24-ü yerli alimlərin əsərləridir.

TƏDQIQATIN MATERIAL VƏ METODLARI

Klinik materialın ümumi xarakteristikası. Klinik tədqiqatlara 2002-2014-cü illər ərzində akademik Z.Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin “Uşaqlarda gözün patologiyası” şöbəsində müalicə olunmuş

143 xəstənin təhlili daxil edilmişdir. Bu xəstələrin arasında həmçinin anadangəlmə qlaukoma diaqnozu ilə müraciət etmiş və əməliyyat olunmuş 73 uşaq və yeniyetmənin 111 gözünün müayinəsinin nəticələri də mövcuddur.

Həmçinin buynuz qışanın mərkəzi qalınlığı ilə gözdaxili təzyiq arasında korrelyasiyanı tədqiq etmək məqsədilə anadangəlmə qlaukomalı xəstələrlə yanaşı 1-15 yaş arası ametropiyalı 54 uşaq (108 göz), onlardan 22-si (44 göz) miopiya və 32-si (64 göz) hipermetropiya refraksiyası ilə müayinə olunmuşdur. Sağlam uşaqlar populyasiyasının tədqiqatına anamnezdə və irsi olaraq anadangəlmə qlaukoma, yaxud buynuz qışa patologiyası, həmçinin, refraksion anomaliyası olmayan 50 uşaq (100 göz) cəlb edilmişdir.

Pediatrik qlaukomanın nəticələrinin ağırlıq dərəcəsini araşdırmaq məqsədilə müxtəlif tip pediatrik qlaukoma xəstəliyinə görə əlillik üçün müraciət etmiş 137 xəstə haqqında məlumatlar tədqiq edilmişdir.

Müayinə üsulları: Stasionara daxil olarkən və sonrakı müraciətlər zamanı bütün xəstələrə gözün kompleks şəkildə klinik müayinəsi aparılmışdır. Buraya görmə itiliyi (3 yaşa qədər - yeni oyunağa qarşı reaksiya, bəbək və izləmə reaksiyası, 3 yaşdan yuxarı Snellen optotipləri (şəkillər ilə), məktəb yaşlılarda Sivsev-Qolovin, Snellen optotipləri, nişan proyektoru HUVITZ (Koreya), refraksiya (güzgülü oftalmoskop və skiaskopik xətteşlər, retinoskopiya - WELCH ALLYN, NY), refraktometriya (TOMEY Auto Refkeratometer, Japoniya), biomikroskopiya (TOMEY TSL-5000, A.R.C. Lazer və portativ biomikroskop REICHERT PSL), qonioskopiya (JACOB-SWAN qoniolinzası, ABŞ), oftalmoskopiya (WELCH-ALLYN, OCULAR, ABŞ, 20D), tonometriya (Maklakovun applanasiyon tonometri və PERKINS Mk2, İngiltərə), paximetriya (PACSCAN 300p, NY), buynuz qışanın diametri (Castroviejo kaliperi KHOSLA, Hindistan), gözün aksial oxunun uzunluğu, ultrasəs müayinəsi (A-B skan (E-Z Scan AB5500+, SONOMED, NY) aiddir.

Statistik araşdırmalar MS EXCEL və S-PLUS proqramlarından istifadə olunmaqla həyata keçirilmişdir.

TƏDQIQATIN NƏTİCƏLƏRİ VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Ölkədə pediatrik qlaukomanın rastgəlməsini öyrənmək məqsədilə 2002-2014-cü illərdə səyyar klinika ilə və Respublikanın müxtəlif regionlarında profilaktik baxışlar nəticəsində müəyyən olunan və mərkəzə göndərilən, eyni zamanda akademik Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinə olan müraciətlərə görə tədqiq olunan material əsasında “qlaukoma” diaqnozu ilə müalicə olunmuş xəstələrin xəstəlik tarixləri təhlil edilmişdir.

Ümumilikdə tədqiqata 16 yaşa qədər olan 143 xəstə (210 göz) daxil edilmişdir. Uşaqların 85 (59,4 %) nəfəri oğlan, 58 (40,6 %) nəfəri qız olmaqla orta yaş həddi $4,8 \pm 0,4$ il təşkil etmişdir. 81 (56,6 %) nəfərdə bilateral patologiya aşkar edilmişdir.

Xəstələr Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir şəhərləri də daxil olmaqla (42 bölgə) Bakı ş., Abşeron İR, Aran İR, Dağlıq Şirvan İR, Gəncə-Qazax İR, Lənkəran İR, Naxçıvan MR, Quba-Xaçmaz İR, Şəki-Zaqatala İR, Yuxarı Qarabağ İR üzrə qruplaşdırılmışdır. Regional qruplar Azərbaycanın işğal altında olan Dağlıq Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın İR istisna olmaqla bütün iqtisadi regionlarını əhatə edir.

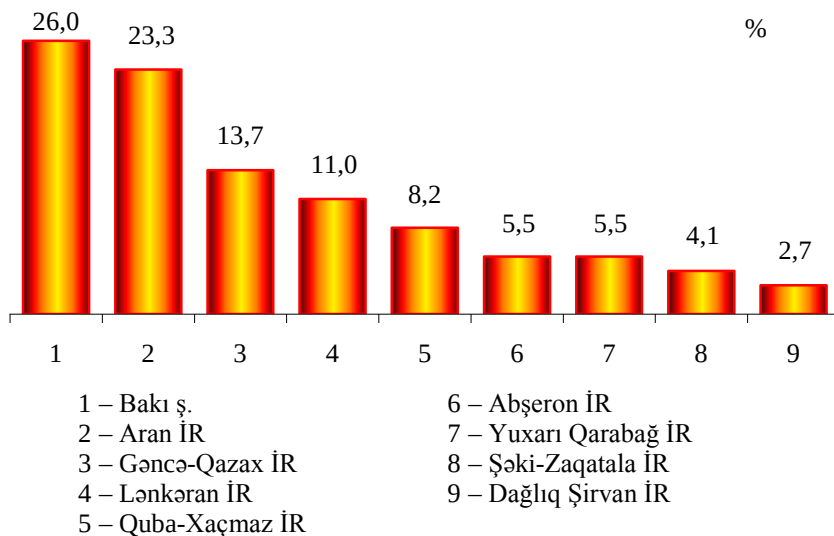
Əhalinin sayına görə pediatrik qlaukomalı xəstələrin rastgəlmə tezliyi 100000 nəfərə görə Quba-Xaçmaz İR-də 3,2 (1:31578), Dağlıq Şirvan İR-də 2,4 (1:41664 nisbətində), Bakı şəhərində 2,39 (1:41754 nisbətində), Aran İR-də 1,5 (1:66451 nisbətində), Lənkəran İR-də 1,3 (1:77745 nisbətində), Şəki-Zaqatala İR-də 1,2 (1:83045 nisbətində), ölkə üzrə orta hesabla 1,6 (1:62608 nisbətində) nəfər təşkil etmişdir.

Bakı şəhərindən olan pediatrik qlaukomalı xəstələrin sayının digərlərindən kəskin fərqlənməsi ölkədə mövcud sürətli urbanizasiya, demoqrafik durumla, Mərkəzi-Aran İR isə digərləri ilə müqayisədə daha böyük ərazini əhatə etməsi ilə izah edilə bilər. Lakin cəmi 5 rayonun daxil olduğu və əhalisi Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatlarına əsasən 525700 (2014-cü il) olan Quba-Xaçmaz İR-də pediatrik qlaukomanın rastgəlmə tezliyinin yüksək olması narahatlığa əsas verir.

Tədqiq olunanların əksəriyyətində – 87 (60,8 %) nəfərdə AQ xəstəliyi aşkar edilmişdir. Daha 14 (9,8 %) nəfərdə uveal qlaukoma, 9 (6,3 %) nəfərdə – birincili yuvenil qlaukoma, 8 (5,6 %) nəfərdə – travmatik qlaukoma, 8 (5,6 %) nəfərdə – anomaliyalarla əlaqədar olan pediatrik qlaukoma müəyyən edilmişdir. Rastgəlmə tezliyinə görə ilk beşlikdə olan bu patologiyalar xəstələrin ümumi sayının 88,1 %-də (126 nəfər) qeyd edilmişdir. Qalan 17 (11,9%) xəstədə psevdofakik qlaukoma (4 – 2,8 %), afakik qlaukoma (3 – 2,1 %), retinal patologiya ilə əlaqədar olan pediatrik qlaukoma (3 – 2,1 %), steroid qlaukoma (2 – 1,4 %), büllurun patologiyası ilə əlaqədar olan pediatrik qlaukoma (2 – 1,4 %), yenitörəmədən sonra ikincili qlaukoma (1 – 0,7 %) və pediatrik qlaukomanın digər tipləri (2 – 1,4 %) aşkar edilmişdir. Pediatrik qlaukomanın rastgəlmə tezliyinə görə əsasən oğlanlar və qızlar arasında əhəmiyyətli fərq olmamışdır. Yalnız anadangəlmə qlaukoması ($p < 0,01$) və travmatik qlaukoması olan ($p < 0,005$) xəstələr arasında oğlanlar statistik olaraq çoxluq təşkil etmişdir.

Pediatrik qlaukomalı xəstələr arasında anadangəlmə qlaukomanın

rastgəlmə tezliyi çox yüksək (60,9 %) olduğundan, 2002-2014-cü illər ərzində akademik Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzində müayinə və müalicə olunmuş anadangəlmə qlaukomalı 73 nəfərin regionlar üzrə paylanması təhlil edilmişdir (şəkil 1).

Şəkil 1. Anadangəlmə qlaukomalı xəstələrin regional qruplara görə rastgəlmə tezliyi

Anadangəlmə qlaukomalı xəstələrin 74%-i Bakı şəhərini, Aran İR, Gəncə-Qazax İR və Lənkəran İR-ə daxil olan əraziləri təmsil edir. Müqayisəli təhlilin nəticələri göstərdi ki, rastgəlmə tezliyinə görə regionlar arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərq yoxdur.

Yaponiyada olan tədqiqatlar göstərir ki, orada qızlarda anadangəlmə qlaukomaya daha çox rast gəlinir – 2:3 (oğlan-qız), hansı ki, ABŞ və Avropada bu göstərici müvafiq olaraq 3:2-dir (Fung D.S.,2013). Bizim tədqiqatımız zamanı oğlanların qızlara nisbəti 1.6:1 oldu. Bu göstəricilər onu deməyə əsas verir ki, bizim nəticələr ABŞ və Avropa göstəricilərinə uyğundur, Yaponiya göstəricilərindən isə fərqlənir.

Nəticələrin təhlili göstərir ki, AQ müayinə olunanların böyük əksəriyyətində – 51 (69,9 %) nəfərdə 2 yaşa qədər, o cümlədən, 36 (49,3 %) nəfərdə

1 yaşa qədər olan dövrdə aşkar edilmişdir. Ümumilikdə bu pasientlərin orta yaş həddi $2,5 \pm 0,3$ il olmuşdur. Bu patologiya ilə olan uşaqların 18,4 %-i (16 nəfər) qohum nigahları olan ailələrdə doğulmuşdur.

Bəzi müəlliflərin işlərində buynuz qişasının mərkəzi qalınlığının qlaukomalı və sağlam uşaqlarda müqayisəsi aparılmışdır (Amini H. 2012, Oberacher-Velten I. 2008). Tədqiqatçıların fikirləri bu mövzuda fərqlənir. Bəzi müəlliflər anadangəlmə qlaukomalı xəstələrdə və sağlam populyasiyada BMQ göstəriciləri arasında əhəmiyyətli fərqin olmadığını, digərləri anadangəlmə qlaukomalı xəstələrdə BMQ-nin daha nazik olduğunu qeyd edir.

Mövcud ədəbiyyatlarda Azərbaycanda sağlam, müxtəlif klinik refraksiyalı və anadangəlmə qlaukomalı uşaqlarda buynuz qişanın mərkəzi qalınlığına aid tədqiqatların olmaması səbəbi ilə biz bu istiqamətdə araşdırmalar apardıq.

Bizim tədqiqatda gözdaxili təzyiq Perkins applanasiya tonometri və Maklakov tonometri ilə (73 xəstədə), buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı Pacscan300P (Sonomed, Lake Success, NY, USA) ultrasəs paximetri vasitəsi ilə (52 xəstədə) ölçülmüşdür.

Korrelyasion analizin nəticələrinə əsasən anadangəlmə qlaukomalı xəstələrdə GDT və BMQ arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli olan düz korrelyasion əlaqə aşkar edilmişdir ($r=0,468$; $p<0,01$).

Sağlam uşaqlar populyasiyasının tədqiqatına anamnezdə və irsi olaraq AQ xəstəliyi, yaxud buynuz qişa patologiyası, həmçinin, refraksiyon anomaliyası olmayan, 32 (64 %) nəfər oğlan, 18 (36 %) nəfəri qız olmaqla 50 uşaq (100 göz) cəlb edilmişdir. Uşaqların orta yaş həddi $41,2 \pm 6,3$ (1-180) ay və ya $3,5 \pm 0,5$ (1 aydan 15 yaşa qədər) il təşkil edirdi. Korrelyasion analizin nəticələrinə əsasən, şərti sağlam pasiyentlərdə yaş və buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı, gözdaxili təzyiq və buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı arasında qeyri-düz korrelyasion əlaqə aşkar edilmişdir ($r=0,699$; $p<0,01$).

Bəzi tədqiqatçıların işlərində GDT-si olmayan xəstələrdə klinik refraksiyanın növü ilə BMQ arasında əlaqənin olduğu izlənilir. Məlumatların toplanması zamanı müxtəlif klinik refraksiyalı sağlam uşaqlar müayinə olunmuşlar. Bu qrupa qeyri-travmatik çəpikli, öncədən cərrahi əməliyyat keçirməmiş xəstələr daxil edilmişdir.

Tədqiqata 1-15 yaş arası ametropiyalı 54 uşaq (108 göz) daxil edilmişdir. Onlardan 22 uşaq (44 göz) miopik refraksiyalı və 32 uşaq (64 göz) müxtəlif dərəcəli hipermetropik refraksiyalı idi. Müayinə olunanlar arasında 28 oğlan, 26 qız olub, orta yaş $96,1 \pm 6,6$ (12,0-180) ay və ya $8,0 \pm 0,6$ il təşkil edirdi. Müayinə olunanlar arasında miopiya və hipermetropiyanın dərəcəsi 1D ilə 12D arasında, astigmatizm 3D olmuşdur, korreksiya ilə görmə

itiliyi 0,7-dən aşağı deyildi.

Miopiya refraksiyası ilə olan uşaqlarda GDT və BMQ arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli olan düz korrelyasion əlaqə aşkar edilmişdir ($r=0,872$; $p<0,01$). Eyni zamanda, hipermetropiya refraksiyalı uşaqlarda da GDT və BMQ arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli olan düz korrelyasion əlaqə aşkar edilmişdir ($r=0,526$; $p<0,01$).

Azərbaycan Respublikası üzrə böyüklər arasında əlilliyin səbəbləri arasında qlaukomaya dair vətən alimlərinin bir çox işləri mövcuddur və müəyyən edilmişdir ki, uzun illərdir bu patologiya dayanıqlı olaraq 3-cü yer tutur (Касимов Э.М. 1998, Агаева Р.Б. 2011).

Pediatrik qlaukomanın nəticələrinin ağırlıq dərəcəsini araşdırmaq məqsədilə bizim tərəfimizdən müxtəlif tip PQ-yə görə əlillik dərəcəsi almış uşaqlar haqqında məlumatlar tədqiq edilmişdir. Tədqiqat Tibbi Əmək Ekspert Komissiyasının 2007-2012-ci illər hesabatına əsasən aparılmışdır.

2007-2012-ci illər ərzində pediatrik qlaukomaya görə əlillik dərəcəsi almaq üçün 74 (54 %) oğlan, 63 (46 %) qız olmaqla 137 nəfər müraciət etmişdir. Müraciət edənlərin orta yaş həddi 8,5 yaş (1 aydan 18 yaşadək) təşkil etmişdir. 48 (35,0 %) nəfər bir, 89 (65,0 %) nəfər hər iki gözündə olan xəstəliklə əlaqədar müraciət etmişdir.

Tədqiqatdan aydın olmuşdur ki, pediatrik qlaukoma ilə müraciət etmiş pasientlərin ən yaxşı halda üçdən birinə əlillik dərəcəsi verilmişdir. Bu da bir daha PQ-nin ciddi xarakter daşdığını göstərir. Digər tərəfdən, illərlə pediatrik qlaukomaya görə əlillik almış xəstələrin nisbi çəkisi arasında müsbət korrelyasion asılılıq aşkar edilmişdir ($r=0,636$; $p<0,01$).

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq, 2002-2014-cü illər ərzində akademik Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin “Uşaqlarda gözün patologiyası” şöbəsində 73 anadangəlmə qlaukoma olan xəstənin 111 gözündə həyata keçirilən əməliyyatların yaxın və uzaq nəticələri araşdırılmışdır.

Əsas qrupa kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya və subkonyunktival Ologen implantasiyası ilə kombinə trabekulotomiya-trabekulektomiya aparılmış xəstələr, nəzarət qrupuna isə sinustrabekulektomiya əməliyyatı olmuş xəstələr daxil edilmişdir.

Antiqlaukomatoz əməliyyatlardan əvvəl GDT əsas qrupda $39,2\pm 1,4$ (13-55) mm c. süt., nəzarət qrupunda $32,8\pm 0,7$ (22-47) mm c. süt. ($p<0,001$) olmuşdur. Əməliyyatdan 3 ay sonra bu göstərici əsas qrupda orta hesabla 53,6 % azalaraq $18,2\pm 1,4$ (9-59) mm c. süt., nəzarət qrupunda 22,4 % azalaraq $25,5\pm 1,1$ (14-35) mm c. süt. təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, GDT əsas qrupda nəzarət qrupu ilə müqayisədə 2 dəfədən çox ($p<0,001$) azalmışdır.

Növbəti 3 ay müddətində hər iki qrupda GDT-nin bir qədər də azalması qeyd edilmişdir. Əməliyyatdan 6 ay sonra bu göstərici əsas qrupda $17,2 \pm 0,8$ (10-30) mm c. süt., nəzarət qrupunda $24,2 \pm 0,9$ (16-38) mm c. süt. təşkil etmişdir. Əməliyyatdan əvvəlki qiymətlərlə müqayisədə azalma orta hesabla əsas qrupda 56,0 % , nəzarət qrupunda 22,4 % olmuşdur ($p < 0,001$).

BMQ həm antiqlaukomatoz əməliyyatlardan əvvəl, həm də sonrakı yaxın dövrdə yalnız əsas qrupa daxil olan xəstələrdə ölçülmüşdür. Əməliyyatdan əvvəl BMQ $692,7 \pm 21,6$ (500-1099) mk olduğu halda, əməliyyatdan 3 ay sonra orta hesabla 7,4 % (51,4 mk) azalaraq ($p < 0,05$) $641,3 \pm 18,1$ (500-1032) mk təşkil etmişdir.

Antiqlaukomatoz əməliyyatlardan 3 ay sonra buynuz qişanın üfüqi diametri və gözün aksial oxu əsas qrupda müvafiq olaraq 1,8 % və 2,0 % azalmış, nəzarət qrupunda isə əksinə, müvafiq olaraq 2,4 % və 0,9 % artmışdır.

Buynuz qişanın diametri əsas qrupda əməliyyatdan əvvəl $13,66 \pm 0,19$ (11,5-17,0) mm, əməliyyatdan 3 ay sonra $13,42 \pm 0,19$ (11,0-16,5) mm olmuşdur. Azalma 1,8 % (orta hesabla 0,25 mm) olsa da, statistik cəhətdən əhəmiyyətli olmuşdur. Nəzarət qrupunda bu göstərici əməliyyatdan əvvəl ($n=56$) $13,63 \pm 0,20$ (10,0-17,0) mm, əməliyyatdan 3 ay sonra ($n=49$) 2,4 % (orta hesabla 0,29 mm) artaraq $13,95 \pm 0,21$ (9,8-17,0) mm təşkil etmişdir.

Gözün aksial oxu əsas qrupda əməliyyatdan əvvəl $24,72 \pm 0,4$ (18,5-32,7) mm, əməliyyatdan 3 ay sonra 2,0 % (orta hesabla 0,50 mm) azalaraq $24,22 \pm 0,4$ (17,9-32,2) mm təşkil etmişdir. Nəzarət qrupunda bu göstərici əməliyyatdan əvvəl ($n=56$) $24,67 \pm 0,46$ (19,06-31,95) mm, əməliyyatdan 3 ay sonra ($n=41$) 0,9 % (orta hesabla 0,39 mm) artaraq $24,90 \pm 0,46$ (18,10-32,74) mm təşkil etmişdir.

Antiqlaukomatoz əməliyyatlardan sonra görmə siniri ekskavasiyasının dinamikada təhlili də əsas qrupda aparılan əməliyyatların daha səmərəli nəticələndiyini göstərir. Əsas qrupda görmə siniri ekskavasiyası əməliyyatdan əvvəl $0,75 \pm 0,02$ (0,3-1,0), əməliyyatdan 3 ay sonra 28,6 % azalaraq ($p < 0,01$) $0,54 \pm 0,04$ (0,2-1,0) olmuşdur. Nəzarət qrupunda bu göstərici əməliyyatdan əvvəl $0,665 \pm 0,04$ (0,5-1,0), əməliyyatdan 3 ay sonra 0,9 % azalaraq $0,659 \pm 0,04$ (0,4-1,0) təşkil etmişdir.

Antiqlaukomatoz əməliyyatlardan 24 ay sonra GDT əsas qrupa daxil olan 28 gözdə $16,3 \pm 0,8$ (9-26) mm.c.süt., nəzarət qrupuna daxil olan 42 gözdə $24,4 \pm 1,0$ (11-42) mm.c.süt. qeyd edilmişdir ($p < 0,001$).

İşıq fiksasiya və izləmə müvafiq olaraq 12 ay sonra 3,2 % (1 göz), 24 ay sonra 5,6 % (1 göz) halda qeyd edilmişdir. Predmet görmə 12 ay sonra 96,8 % (30 göz), 24 ay sonra 94,4 % (17 göz) halda olmuşdur.

Əsas qrupdan fərqli olaraq, nəzarət qrupunda işıq fiksasiya və izləmə daha çox – əməliyyatdan 12 ay sonra 29,4 % (5 göz), 24 ay sonra 46,2 % (6 göz) halda qeyd edilmişdir. Predmet görmə isə daha az – 12 ay sonra 70,6 % (12 göz, $p=0,017$), 24 ay sonra 53,8 % (7 göz, $p=0,012$) halda olmuşdur.

Yaşı 3-dən yuxarı olan uşaqlarda görmə itiliyi əsas qrupda əməliyyatdan 12 ay sonra $0,274\pm0,09$, yəni əməliyyatdan əvvəlki qiymətlərlə müqayisədə orta hesabla 21,9 % yüksəlmiş ($p<0,01$), 24 ay sonra ilkin qiymətlərlə müqayisədə 44,8 % yüksələrək $0,326\pm0,09$ səviyyəsində qeyd edilmişdir ($p<0,01$).

Nəzarət qrupunda bu göstərici əməliyyatdan 12 ay sonra ilkin qiymətlərlə müqayisədə 12,7 % yüksələrək $0,143\pm0,07$, 24 ay sonra 18,0 % yüksələrək $0,150\pm0,08$ səviyyəsində qeyd edilsə də, bu dəyişikliklər statistik cəhətdən əhəmiyyətli olmamışdır ($p>0,05$).

Hər iki qrupda bütün dövrlərdə görmə itiliyi yüksəlsə də, əsas qrupda müşahidə edilən dəyişikliklər daha çox – orta hesabla 11,1 % (nəzarət qrupunda 2,3 %) təşkil etmişdir ($p<0,01$). Eyni zamanda, görmə itiliyinin yüksəlməsi əsas qrupda bütün gözlərdə, nəzarət qrupunda isə 50 % halda baş vermişdir.

Əsas qrupda aparılmış əməliyyatların nəticələrini müqayisə etmək məqsədilə I qrup – kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya və II qrup – subkonyunktival Ologen implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya olan xəstələrdə əməliyyatdan sonrakı dövrdə GDT, biometrik göstəricilər və görmə sisteminin funksional vəziyyəti təhlil edilmişdir.

Hər iki əməliyyat növü nəticəsində GDT kifayət qədər enmişdir. İlkin qiymətlərlə müqayisədə GDT əməliyyatdan 3 ay sonra I qrupda 48,8 % ($18,1\pm2,3$ (2-36) mm.c.süt.), II qrupda 60,7 % ($25,8\pm1,9$ (14-36) mm.c.süt.) azalmışdır. Bu tendensiya davam edərək qruplar üzrə müvafiq olaraq əməliyyatdan 6 ay sonra 52,7 % ($18,8\pm1,9$ (3-31) mm.c.süt.) və 60,0 % ($24,3\pm2,2$ (9-36) mm.c.süt.), 12 ay sonra 59,4 % ($20,8\pm2,3$ (1-38) mm.c.süt.) və 65,7 % ($26,2\pm2,4$ (10-38) mm.c.süt.), 24 ay sonra 57,2 % ($19,2\pm1,7$ (2-30)) mm.c.süt.) və 59,5 % ($26,7\pm2,8$ (11-34) mm.c.süt.) təşkil etmişdir. Bu dəyişmələrin müqayisəsi II qrupda aparılmış implantasiya əməliyyatlarının daha səmərəli olduğunu göstərir.

İlkin qiymətlərlə müqayisədə BMQ əməliyyatdan 3 ay sonra I qrupda 6,5% (orta hesabla $43,5\pm8,5$ mk), II qrupda 8,4 % ($59,6\pm9,6$ mk) azalmışdır. Qruplar arasında əhəmiyyətli fərq qeyd edilməmişdir.

Əməliyyatdan 3 ay sonra BQD I qrupda orta hesabla $0,17 \pm 0,09$ mm, II qrupda isə $0,33 \pm 0,06$ mm ($p < 0,05$) azalmışdır.

Gözün aksial oxu I qrupda əməliyyatdan 3 ay sonra orta hesabla $0,24 \pm 0,03$ mm, II qrupda isə 2 dəfə çox – $0,48 \pm 0,09$ mm ($p < 0,05$) azalmışdır. I qrupda 26 gözün 21-də (80,8 %) GAO-nun azalması, 5-də (19,2 %) artması qeyd olunmuşdur ($p < 0,05$). II qrupda bu göstərici 23 gözün 20-də (87 %) azalmış, 3-də (13 %) artmışdır ($p < 0,01$).

I qrupda 26 gözün 9-da (34,6 %) görmə siniri ekskavasiyası azalmış, 17 (65,4 %) gözdə dəyişiklik olmamışdır ($p < 0,05$). II qrupda bu göstərici 23 gözün 20-də (87 %) azalmış ($p < 0,01$), 3 (13 %) gözdə dəyişiklik olmamışdır.

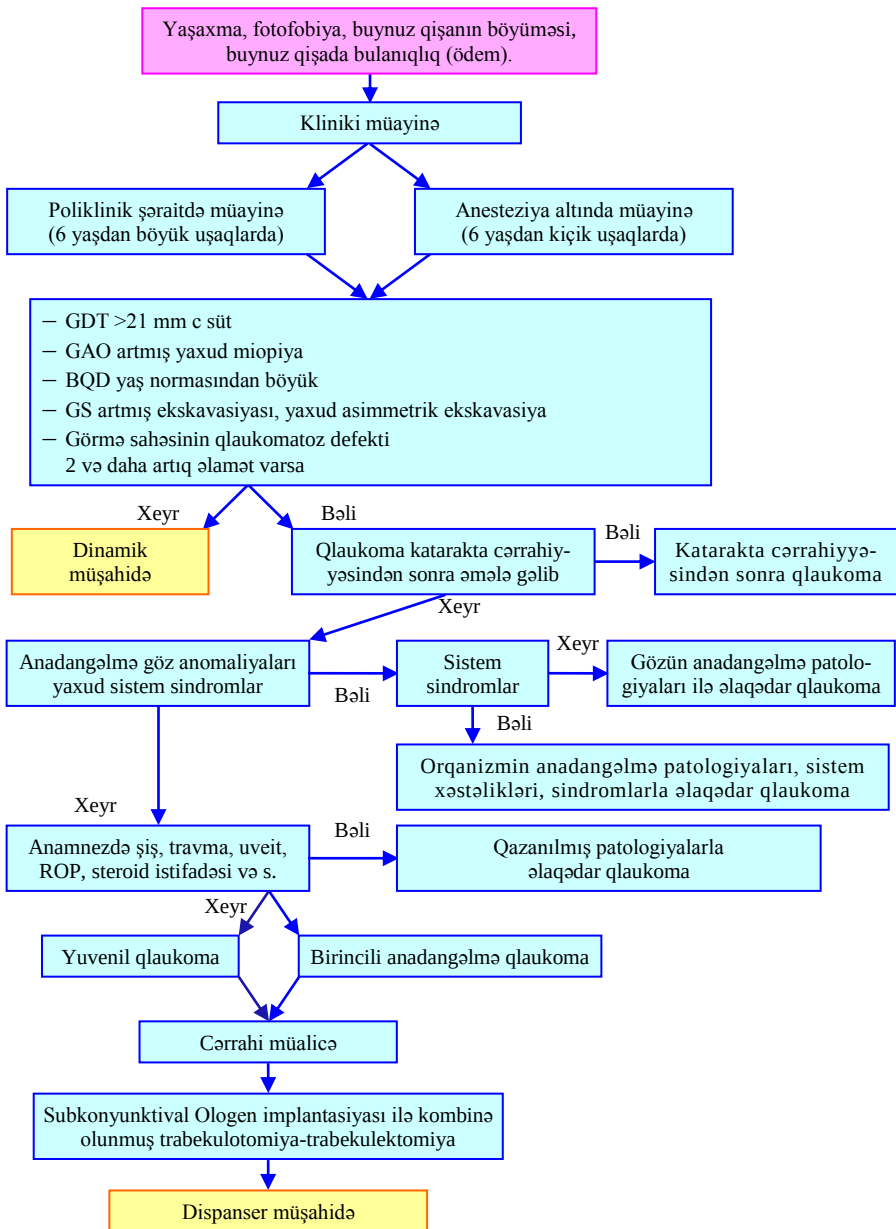
Müşahidə dövründə 3 yaşa qədər uşaqlarda görmə itiliyinin dinamikada tədqiqi I və II qruplar arasında əhəmiyyətli fərq olmadığını göstərmişdir. Yaşı 3-dən böyük uşaqlarda əməliyyatdan 3 ay və 6 ay sonra bu göstərici II qrupda 41 % artaraq $0,550 \pm 0,45$; I qrupda isə bir qədər azalaraq (müvafiq olaraq 10,9 % və 7,0 %) $0,18 \pm 0,1$ (3 ay) və $0,188 \pm 0,09$ (6 ay) təşkil etmişdir. Bu dövrlərdə qruplardakı dəyişmələr arasında böyük fərq qeyd edilmişdir ($p < 0,001$).

Müşahidə müddətinin 24-cü ayında hər iki qrupda görmə itiliyinin yüksəlməsi: I qrupda 69,2 % (0,14 vahid) artaraq $0,342 \pm 0,11$ səviyyəsinə, II qrupda 28,2 % (0,11 vahid) artaraq $0,50 \pm 0,1$ səviyyəsinə çatması qeyd edilmişdir. Statistik təhlilin nəticələri bu dövrdə qruplardakı dəyişmələr arasında əhəmiyyətli fərq olmadığını göstərmişdir ($p > 0,05$).

Əməliyyatdan sonra qruplar üzrə ən çox rast gəlinən ağırlaşma hifema olmuşdur, hansı ki, 2-3 gün ərzində əlavə müdaxilə olmadan sorulmuşdur. Həmçinin, əsas qrupda hifemanın sorulması daha tez baş vermişdir ki, bu da öz növbəsində əsas qrupda olan gözlərdə filtrasiyanın ön kameradan aktiv olması ilə əlaqədardır. Digər ağırlaşma olan hipotoniya əsas qrupda daha az müşahidə olunmuşdur (2 gözdə) ki, bunun da səbəbi Ologen matris implantının filtrasiya zonasını tutması və GDT-nin kəskin düşməsinin qarşısını aldığı üçündür.

Kliniki müşahidələr göstərdi ki, Ologen kollagen implantın istifadəsi ilə aparılan antiqlaukomatoz əməliyyatdan sonra heç bir ağırlaşma və ya allergik reaksiya müşahidə edilməmişdir. Xəstələrdə filtrasion yastıq müşahidə dövrü müddətində saxlanmışdı.

Aparılmış tədqiqatların nəticəsində mövcud olan alqoritmlərin təkmilləşdirilməsi nəticəsində anadangəlmə qlaukomanın erkən diaqnostikası üçün alqoritm tərtib edilmişdir (şəkil 2.).

NƏTİCƏLƏR

1. Anadangəlmə qlaukoma rastgəlmə tezliyinə görə (60.8%) digər pediatrik qlaukomalar arasında üstünlüyə malikdir. Eyni zamanda ölkə üzrə pediatrik qlaukomalı xəstələrin rastgəlmə tezliyi 100000 nəfərə orta hesabla 1,6 (1:62608 nisbətində) təşkil etmişdir. Regionlar arasında rastgəlmə tezliyinə görə üstünlük 1:31578 nisbəti ilə Quba-Xaçmaz İR-dir.
2. Anadangəlmə qlaukomalı, miopiya və hipermetropiyalı xəstələrdə gözdaxili təzyiq və buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı arasında düz korrelyasion olan əlaqə mövcuddur ($r=0,468$; $p<0,01$). Paximetriya pediatrik qlaukomanın vaxtında aşkarlanması və müalicəsi üçün vacib komponentdir.
3. Anadangəlmə qlaukomanın müalicəsi üçün effektiv olan Ologen kollagen matriks implantın subkonyunktival implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya cərrahi əməliyyatı işlənib hazırlanmış və cərrahi təcrübəyə daxil edilmişdir. Əməliyyatdan sonrakı yaxın dövrdə gözdaxili təzyiq 82.9%, uzaq dövrdə isə 89.3% halda 21 mm c. Süt.-dan aşağı olmuşdur.
4. Ologen kollagen matriks implantın istifadəsi ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya və kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya antiqlaukomatoz əməliyyatların nəticələrinin sinustrabekulektomiya əməliyyatı ilə müqayisəli analizi uzaq dövrdə (2 il) gözdaxili təzyiqin 2 dəfədən çox azaldığını göstərdi. Bu isə öz növbəsində gözüün aksial oxunun nəzarət qrupuna nisbətən 2.5 dəfə və həmçinin görmə siniri ekskavasiyasının 2 dəfə azalmasına gətirib çıxarmışdır. Əməliyyatdan sonra həmin gözlərdə buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı 7.4%, buynuz qişanın diametri 1.8% azalmışdır.
5. Kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya (I qrup) və subkonyunktival Ologen implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya (II qrup) əməliyyatı olan xəstələrdə cərrahiyyədən 24 ay sonra gözdaxili təzyiq müvafiq olaraq 57,2 % ($25,7\pm2,5$ (2-52) mm.c.süt.) və 59,5 % ($35,1\pm2,3$ (11-55) mm.c.süt.) azalmışdır. Eyni zamanda, buynuz qişanın diametri və gözüün aksial oxu müvafiq olaraq I qrupda 1,3 % və 0,9 %, II qrupda 2,5 % və 2,0 % azalmışdır. Görmə siniri ekskavasiyası I qrupda orta hesabla $0,10\pm0,03$ vahid, II qrupda $0,27\pm0,03$ vahid ($p<0,05$) azalmışdır.
6. 2007-2012-ci illər ərzində pediatrik qlaukoma xəstəliyinə görə əlillik dərəcəsi almaq üçün müraciət edən xəstələrin 51,8 %-i əlillik dərəcəsi almışdır. Əgər 2007-ci ildə əlillik üçün müraciət edən xəstələrdən 37%-

nə əlillik verilmişdirsə, 2011-ci ildə bu göstərici 80%, 2012-ci ildə isə 56.3% idi. Onların orta yaş həddi 8,5 yaş (1 aydan 18 yaşadək) təşkil etmişdir.

7. İşlənib hazırlanmış alqoritm anadangəlmə qlaukomanın erkən diaqnostikası və yeni metodla müalicəsi üçün həkim-oftalmoloqun işinin qurulmasında yardımçı vasitə kimi effektivliyini təsdiqləmişdir.

PRAKTİK TÖVSIYƏLƏR

1. Anadangəlmə qlaukomanın və digər pediatrik qlaukomaların əlamətlərinin erkən bürüzə verdiyini nəzərə alaraq, xəstəliyin vaxtında diaqnostikası üçün erkən yaşlardan uşaqların kompleks oftalmoloji müayinədən keçməsi mütləqdir.
2. Bu patologiyalı xəstələrin diaqnostikası və müalicəsi üçün hazırlanmış alqoritmədən istifadə mütləqdir.
3. Anadangəlmə qlaukoma Ologen kollagen matriks implantın subkonyunktival implantasiyası ilə aparılan kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya əməliyyatına göstərişdir.
4. Ologen kollagen matriks implantın subkonyunktival implantasiyası ilə kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya əməliyyatı anadangəlmə qlaukoması olan xəstələrin cərrahi müalicəsində gözdaxili təzyiqinin uzunmüddətli normallaşması və görmə funksiyasının saxlanması vacib əməliyyatdır.
5. Ologen kollagen matriks implantının antiqlaukomatoz əməliyyat nəticəsində gözdaxili mayenin axın yollarında çapıqlaşmanın profilaktikası üçün tətbiq olunması məsləhətdir.
6. Əməliyyatdan sonra xəstələrin uzunmüddətli dispanser müşahidəsində olması məqsəduşğundur.

Dissertasiyanın mövzusu üzrə dərc olunmuş elmi əsərlərin siyahısı

1. Kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya anadangəlmə qlaukomada ilkin cərrahi prosedur kimi.// Oftalmologiya, 2010, №2, s. 26-30
2. Son beş ildə Azərbaycanda pediatrik qlaukomanın rastgəlmə tezliyinin və xüsusiyyətlərinin təhlili.// Oftalmologiya, 2011, №2 (6), s. 32-36 (həmmüə.: Qasımov E.M., Haşımova N.F.)
3. Kombinə edilmiş trabekulotomiya və trabekulektomiya (KTT) buynuz qışanın diametri 14.0 mm-dən böyük proqressivləşmiş anadangəlmə qlaukomanın müalicəsində effektiv bir üsul kimi.// Oftalmologiya, 2012, № 1 (8), s. 20-26 (həmmüə.: Qasımov E.M., Həsənov C.V.)
4. Anadangəlmə qlaukomalı uşaqlarda kombinə olunmuş trabekulotomiya-trabekulektomiya zamanı subkonyunktival Ologen implantasiyasının effektivliyinin və təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi.// Oftalmologiya, 2013, № 1 (11), s. 17-22
5. Evaluation of subconjunctival collagen matrix implant as an adjunct to combined trabeculotomy-trabeculectomy in congenital glaucoma. / P-336, 5th World Glaucoma Congress, Vancouver, Canada. 17-20 July, 2013, p. 742 (coaut.: Kasimov E.M., Hasanov J.V.)
6. Azərbaycanda konjenital qlokom hastalarında korneanın merkezi kalınlığının karsılastırmalı ozellikleri.// PS004, Türk Oftalmoloji Dernegi 47. Toplantısı, Antalya . 06-10 Noyabr, 2013. s. 100
7. Распространенность и методы лечения врожденной глаукомы (обзор литературы).// Вестник проблем биологии и медицины. Выпуск 2, том 2 (101), 2013, с. 16-22 Украина.
8. Comparative evaluation of combined trabeculotomy-trabeculectomy vs. combined trabeculotomy-trabeculectomy with subconjunctival implantation of collagen matrix implant for primary congenital glaucoma./ PA054, American Academy of Ophthalmology (AAO), New Orleans, USA. 16-19 Noyabr, 2013, p.149 (coaut.: Hasanov J.V.)
9. Anadangəlmə qlaukomalı xəstələrdə buynuz qışanın mərkəzi qalınlığının müqayisəli xarakteristikası.// Azərbaycan Tibb Jurnalı, 2014 № 3, s.8-13 (həmmüə.:Həsənov C.V.)
10. Combined trabeculotomy with trabeculectomy with subconjunctival collagen matrix implant in child with CHED and glaucoma./ Vİ75, World Ophthalmology Congress (WOC), Tokyo, Japan. 2-6 Aprel, 2014, p. 303
11. Combined trabeculotomy-trabeculectomy with collagen matrix implant

- in secondary childhood glaucoma. // ESCRS, London, UK. 13-17 September 2014, p. 34
12. Comparative evaluation of combined trabeculotomy-trabeculectomy with subconjunctival implantation of collagen matrix for primary congenital glaucoma.// Мир медицины и биологии. 2015, 2 (49), p. 8-13. Украина. (coaut.: Kasimov E.M.)
 13. Профиль пациентов с глаукомой детского возраста в Азербайджане.// Офтальмология N1 (март), Том 12. с. 39-44.
 14. Comparative evaluation of combined trabeculotomy-trabeculectomy vs combined trabeculotomy-trabeculectomy with subconjunctival implantation of collagen matrix implant for primary congenital glaucoma./ FP-5186. WSPOS 2015, Barcelona, Spain. 4-6 September. p. 28 (coaut.: Kasimov E.M., Hasanov J.V.)

НИГЯР АДиль ГЫЗЫ ГАСАНОВА

**РАЗРАБОТКА КОМПЛЕКСА РАННИХ
ДИАГНОСТИЧЕСКИХ И ЛЕЧЕБНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ
ДЛЯ РЕАБИЛИТАЦИИ ОРГАНА ЗРЕНИЯ У ДЕТЕЙ
С ВРОЖДЕННОЙ ГЛАУКОМОЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

РЕЗЮМЕ

Целью работы является разработка современных диагностических и оптимальных лечебных мероприятий для реабилитации органа зрения у детей с врожденной глаукомой. В исследование были включены 143 пациента с педиатрической глаукомой получивших лечение в отделении "Патологии глаза у детей" Национального Центра Офтальмологии имени академика З.Алиевой, из них 73 пациента с врожденной глаукомой. Таким образом встречаемость врожденной глаукомы составила 60.8% в структуре педиатрической глаукомы. Актуальность изучаемой проблемы объясняется тем что, частота встречаемости педиатрической глаукомы в среднем по Азербайджану составляет 1:62608 на 100000 нас. В работе были изучены корреляции центральной толщины роговицы у детей с врожденной глаукомой, с аномалиями рефракции и у здоровых детей ($r=0.468$; $p<0,01$). Также была доказана необходимость проведения пахиметрии для своевременной диагностики педиатрической глаукомы. В ходе исследования была выявлена эффективность операции комбинированной трабекулотомии-трабекулэктомии с субконъюнктивальной имплантацией коллагенового матрикса Ологена. Одним из показателей эффективности можно считать стабильный уровень внутриглазного давления, улучшение зрения, уменьшение экскавации диска зрительного нерва в дальние сроки наблюдения. Проведенный комплекс лечебных мероприятий способствовал уменьшению инвалидизации среди детей с врожденной глаукомой.

NIGAR ADIL HASANOVA

**DEVELOPMENT OF EARLY DIAGNOSTIC AND
THERAPEUTIC COMPLEX MEASURES FOR
REHABILITATION OF THE EYE IN CHILDREN WITH
CONGENITAL GLAUCOMA IN AZERBAIJAN**

SUMMARY

The aim of the work is to develop modern diagnostic and optimal therapeutic measures for the rehabilitation of the eye in children with congenital glaucoma. The research included 143 patients with pediatric glaucoma treated in the Eye Pathology Department of the National Center for Ophthalmology named after academician Zarifa Aliyeva. 73 of them had congenital glaucoma. Thus, the incidence of congenital glaucoma was 60.8% in the structure of pediatric glaucoma. The fact that the frequency of occurrence of pediatric glaucoma in the average for Azerbaijan is 1:62608 per 100,000 of people can explain the topicality of this problem. The research focused on the correlation of central thickness of cornea in children with congenital glaucoma, with refractive errors, and in healthy children ($r=0.468$; $p<0.01$). The need for pachymetry for the timely diagnosis of pediatric glaucoma was also proved. In the course of the study, the efficacy of combined trabeculotomy-trabeculectomy assisted by subconjunctival implantation of the Ologen collagen matrix has been evaluated. A stable intraocular pressure, improved vision, and reduced excavation of the optic nerve disk at long-term follow-up can be considered as one of the indicators of efficacy. The complex of therapeutic measures that were carried out contributed to the reduction of disability in children with congenital glaucoma.

İxtisarların siyahısı

AQ	– anadangəlmə qlaukoma
İR	– iqtisadi rayon
PQ	– pediatrik qlaukoma
BMQ	– buynuz qişanın mərkəzi qalınlığı
GDT	– gözdaxili təzyiq
BQD	– buynuz qişanın diametri
GAO	– gözün aksial oxu

Sifariş № 9. Tirajı 100 nüsxə

Azərbaycan MEA Geologiya və Geofizika İnstitutu

«Nafta-Press» nəşriyyatı

Bakı, H.Cavid pr. 119, Tel.: 539-39-72

**МИНИСТЕРСТВО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ОФТАЛЬМОЛОГИИ
им. АКАДЕМИКА ЗАРИФЫ АЛИЕВОЙ**

На правах рукописи

НИГЯР АДИЛЬ ГЫЗЫ ГАСАНОВА

**РАЗРАБОТКА КОМПЛЕКСА РАННИХ
ДИАГНОСТИЧЕСКИХ И ЛЕЧЕБНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ
ДЛЯ РЕАБИЛИТАЦИИ ОРГАНА ЗРЕНИЯ У ДЕТЕЙ
С ВРОЖДЕННОЙ ГЛАУКОМОЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

3219.01 – Глазные болезни

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по медицине

БАКУ – 2017